

FELNŐTTNEVELÉS MAGYARORSZÁGON 1922—1931.

KISS TAMÁS

A téma előtérbe kerülésének okai

Az európai államok kultúrpolitikájában a 20-as évek elejétől tapasztalható közös tendencia vált érzékelhetővé. *Ez gazdasági, de legalább ennyire politikai megfontolásból programszerűen meghirdette az „alsóbb néposztályok műveltségének magasabb szintre hozását”.*

„A magyar gyáripar... a világversenyben csak akkor állhat meg, ha mentől több tanult munkása van, ha a munkás pusztá kézügyességén felül, az egész termelési eljárást, iparának nagy összefüggéseit ismeri¹ — hangoztatta KLÉBELSBERG KUNÓ kultuszminiszter az egyik iskolán kívüli népművelési szakértekezleten.

A versenyképességet a statisztikai adatok is megkérdőjelezték. 1920-ban Magyarországnak 7 980 000 lakosából több mint egymillió volt a hat éven felüli analfabéták és igen nagy volt a beiskolázatlan gyerekek száma. Az 1920/21-es tanévben még 252 000 tanköteles, az összes tankötelezettek 22,7%-a nem járt iskolába².

Hihetetlen súlyos tényeket mutat az 1920-as népszámlálás analfabétákról szóló %-os kimutatása (lásd: az...oldalon).

Nyilvánvaló, hogy a „gazdasági katasztrófát”, amely az ország elcsatolt területeinek, nyersanyag lelőhelyeinek és ipartelepeinek elvesztéséből is származott, csak súlyosbította a munkástömegek alacsony műveltsége.

A kultuszminisztérium az égető társadalmi problémát, a gazdasági fejlődés jelentős akadályát; az analfabétizmus felszámolását kezdetben a tankötelezettség megszigorításával, sőt kiterjesztésével képzelte el. Az erélyes intézkedések a széles néptömegek szociális helyzete, főként a mezőgazdaságban dolgozó családok életkörülményei miatt azonban hatástalannak bizonyultak. KLÉBELSBERG hiába kezdeményezte már 1918-ban, hogy „... nem kellene-e Budapest... területén a ...42 éves kort még meg haladott felnőttekre nézve a tankötelezettséget törvényhozás útján behozni...”³. A rendelet meghozatalára nem kerülhetett sor. Intézmények hiányában a törvény kiterjesztése nem segítette volna a gond megoldását. A nagybirtokos uralkodó osztály pedig még a gondolatát is támadta, mert a megszülető intézkedésben az „olcsó munkakerő megdrágulását” látta. Klébelsberg minisztersége idején (1922—1931.) ismét foglalkozott a tankötelezettségi törvény kiterjesztésének lehetőségével, de meghozatalára és bevezetésére akkor sem került sor.

Magyarországon a 20-as évek első felében az oktatás még tragikusabb feltételek közé került. Igaz a tanítóóság létszáma megnövekedett, de az ország a békeszerződés következtében kulturális intézményeinek jelentős részét elveszítette. Köztudott, hogy a Monarchia idején — főként a századforduló táján — a nemzetiségi területek „előnyben részesültek” a népiskolák, különféle közösségi intézmények létesítésekor. Nem a magyarajkú lakosság írni-olvasni számolni megtanítása, műveltségének fokozása volt az elsődleges szempont, hanem hogy a „nemesi gesztusként” létesített új iskolákban a nemzetiségiek tanuljanak meg magyarul.

Az ellenforradalmi rendszer iskolán kívüli népművelésének, felnőttnevelésének egyik fontos célkitűzése; a gazdasági szakoktatás fejlesztése tehát jelentős akadályba, az alfabetizmusba, a munkástömegek alacsony műveltségi szintjébe ütközött. A néptömegek alapvető készségek, ismeretek nélkül szakmai tudást nem sajátíthattak el.

A kultuszminiszternek egyrészt látnia kellett; „... először elemi népiskolákra van szükség az iskolán kívüli népművelés területén is”⁴; másrészt — az oktatás objektív feltételeinek hiányában — fel kellett ismernie, hogy a különféle intézményeket szervezeteket, katonai alakulatokat is szükséges bevonni az iskolapótló és továbbképző tanfolyamok szervezésébe, mert ezek is hozzájárulhatnak a problémák enyhítéséhez.

Az iskolán kívüli népművelés, a felnőttnevelés előtérbe kerülését nem egyszerűen a politikai rend érdeke kívánta, hanem a védelme is. KLÉBELSBERG nézetei például jól kifejezik az uralkodó osztályok álláspontját az „alsóbb néposztályokról”. „A Gróf” szerint okai és kivitelezői voltak a „botor forradalmaknak” a tanulatlan, „demokráciára meg nem ért” tömegek. Többször kijelentette, „... ma már a veszedelmek nem a fejedelmektől, nem felülről jönnek, hanem alsóbb rétegekből”⁵. „Nagy veszedelem az — mondta egy alkalommal —, ha az általános, titkos választójogot műveletlen, értelmetlen tömegnek kell gyakorolniuk ... mint belügyminiszter meggyőződéssel működtem közre, hogy FRIEDRICH-kormány választási rendeletét, amely a legszélsőségesebben általános, titkos választáson alapult, módosításuk és választójogukat a magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk.”⁶

Az ellenforradalmi rendszer politikusainak „érdeklődését” az „alsóbb néposztályok” művelődése iránt más okok is befolyásolták. KLÉBELSBERG kultúrpolitikáját a magaskultúra kiemelt fejlesztése miatt a Népszava cikkek, de a nemzetgyűlésben a szociáldemokraták, a liberálisok és más álláspontokról az agráriusok is élesen támadták. Érveikkel szemben a kultuszminiszter nem győzte hangoztatni; a népművelés vagy magaskultúra hibás megközelítése a kultúrpolitikája lényegének, mert számára csak népművelés és magaskultúra létezik.⁷ Megnyugtatta az agráriusokat is; tanulás miatt a földműves foglalkozástól senkit nem vonnak el.⁸

*Az ellenforradalmi rendszer iskolán kívüli népművelésének, felnőttnevelésének másik fontos célkitűzése a tömegek „nemzeti érzésének” erősítése volt. Az uralkodó osztályok szükségesnek tartották, hogy az „alsóbb néposztályok” belértéküknél fogva ne legyenek többé veszedelmesek az államra.*⁹ A felnőttnevelés különféle formáinak segítségével azt akarták elérni, hogy a tömegek szert tegyenek alapvető műveltségbeli ismeretekre, mert ezáltal beépülhetnek a rendszer bonyolult mindennapi életének mechanizmusába. Gyakorlatilag ezt úgy képzelték el, hogy „... kulturális demokrácia útján készítik majd elő a politikai demokráciát”¹⁰. „Csak arról feledkeztek meg”, hogy ilyen feltétellel a demokrácia sohasem jöhet el; a demokráciára nem lehet „megérni” akkor, ha az embereknek előzetesen nem adatnak meg a demokrácia feltételei.

Formák és módszerek

KLÉBELSBERG nagy volumenű terveit csak 1925. november 25-i nemzetgyűlésen terjesztette elő. Programbeszédét a kultúrpolitikáját hevesen támadó szociáldemokrata KÉTHLY ANNA felszólalása váltotta ki. Válaszát azzal kezdte, hogy a magaskultúra fejlesztése felé korábban azért fordult „...mert ... a ... magyar laboratóriumokban állt a munka ...” a kutatómunkának „... hatalmas lökést kellett adni ...”. „... a tudományos munkának kisebb összegekre van szüksége, hogy funkcionáljon

— érvelt a miniszter —, mint a népművelésnek, ahol mihelyt egy számottevő reform kezdődik ... igen nagy összegekre van szükség.”¹¹ Majd elképzeléseit tartalmazó tervét ismertette. „Most nemcsak a népkönyvtárnak sokkal nagyobb arányú fejlesztésére gondolok, nemcsak vetítógépeink szaporítására ... hanem a rádióra.”¹²

A rádió — folytatta a miniszter — „... olyan taneszköz, olyan oktatási lehetőség, melyet elődeink nem ismerhettek, s melyet az oktatásügynek okvetlenül ki kell használni...”¹³ Hiszen — érvelt tovább a miniszter — a „... tanító magával viszi a tanyára a tanyai népkönyvtárat, a vetítógépet; virágos kertet, meg gyümölcsöst csinál az iskola kertben, hogy 30—40 tanyának művelődési központja legyen és ... magával viszi a rádiót is”.¹⁴

Hogy mi valósult meg a tervekből?

A rádióval kapcsolatos elképzeléséből lényegében csak a „szabadegyetem”, amely hetente kétszer, vasárnap és csütörtökön jelentkezett egy-egy órás műsorral. A kezdeményezésről KOZMA MIKLÓS feljegyzéseiben a következőket írta. „A program úgy néz ki, hogy a tisztelt parasztnak énekel Basilides Mária egyet, utána beszélnek a trágyázásról, aztán jön valami a Walkürből és a végén egy előadás arról, hogy hogyan kell pócegödrot rendben tartani.”¹⁵ KOZMA karikírozó megjegyzése tulajdonképpen a valóságot tükrözte. A „szabadegyetem” hatékonyságát a Magyar Rádió igazgatóján kívül a 20-as évek Magyarországnak rádiós technikai színvonala és a statisztika is megkérdőjelezte.

1929—30-ban nyilvántartott rádióelőfizetőknek 7,2 illetve 7,4%-a tartozott az őstermelőkhöz, amely 22 219, illetve 19 831 előfizetőt jelentett.¹⁶ Ugyanakkor, ha azt vesszük figyelembe, hogy az őstermelők tábora elsősorban a mezőgazdasági tisztségviselőket és az önállókat foglalta magában (63,5%, illetve 23,7%-os arányban; tehát a kettőből kiszoruló mezőgazdasági gépész, földnélküli mezőgazdasági munkás csak 12,8%),¹⁷ akkor láthatjuk, hogy csak a parasztság birtokos részéhez, illetőleg annak is szűk rétegéhez érhetett el az adás. Amennyiben még azt is figyelembe vesszük, hogy a műsort délután 15 és 16 órakor sugározták, amikor a megcélzott réteg éppen dolgozik, láthatjuk még a rádióelőfizetőknek is csaknem mintegy harmada hallgatta hétköznap a rádiót.¹⁸

KLÉBELSBERG „korszerű ötletével” részben az ellenzékét próbálta „leszerelni”, de szerette volna orvosolni a felnőttoktatás bajait is. A szabadoktatás ugyanis „... aránytalanul sokat foglalkozott a városokkal ... és elhanyagolta a falut...”¹⁹ A miniszter azzal érvelt, hogy a rádió segítheti legjobban a „kulturális demokrácia kiterjedését”, mert az országot „egy nagy tanteremmé” tudja változtatni. A központilag megszerkesztett és ellenőrzött műsorok az éter hullámain az ország legeldegottabb településére is eljutnak.

Annak ellenére, hogy a miniszter terve illuzórikus volt, nélkülözötte a realitást, felfedezte és megpróbálta kulturpolitikája szolgálatába állítani a közvéleményformálás egyik leghatékonyabb intézményét; a tömegkommunikációt.²⁰

A rádió (1924—25-től a sajtó) közvéleményformáló-felnőttnevelő adottságainak felhasználása arra mutat rá, hogy a „nagypolitika csinálására vágyó” KLÉBELSBERG pontosan és tisztán látta a kultúrában rejlő politikai hatalom lehetőségét. Ez a felismerés a könyvekről, könyvtárakról vallott nézeteiben is jól érzékelhető.

„... A magyar könyvnek be kell jutnia minden ... magyar házába. Ez nemcsak művelődésünknek, hanem nemzeti fennmaradásunknak is lét — vagy nemlét — kérdése...”²¹ „... A ... könyvet — pedig — leginkább hozzáférhető könyvtárak szervezése útján lehet a tömegek kezébe eljuttatni ... A jó könyvtárak feladata nem adminisztráció ellátásában, a könyvek raktározásában, nyilvántartásában és kikölcsön-

zésében, hanem abból áll, hogy minden olvasónak a neki való könyvet adja a kezébe.”²²

Mit értett KLÉBELSBERG a „tömegeknek való magyar könyv” terjesztése alatt?

Tartalmi vonatkozásban az ismét normává emelt „nemzeti klasszicizmus”, a „barokk szellem” ideálját, a „keresztény-nemzeti gondolat” ellenforradalmiságával egyesített műveket, amely az uralkodó osztályok érdekét és értékrendjét sugallta. Formailag pedig egyféle továbbélő „feudális módszert”, amely az „alsóbb néposztályok” feletti „gyámkodást” jelentette.

A gyakorlatias miniszter céljainak elérése érdekében mintegy másfélezer népkönyvtárat létesített. Típusok szerint egy-egy nagykönyvtár 264 kötet, a középkönyvtár 172 kötet, a kiskönyvtár 146 kötet, a tanyai könyvtár 136 kötet könyvet kapott, vagyis az 1504 könyvtár részére összesen 237 324 kötet könyvet küldetett szét.²³ Ez a kötetszám a kiegyezési korszak egész könyvtári anyagának 22%-át tette ki.²⁴

A könyvtárak állományát összeállító bizottság majdnem kizárólag magyar írók munkáit válogatta össze. A kiválasztás szempontjait vallás-erkölcsi, nevelési, gazdasági, természettudományi, földrajzi, történelmi és művészeti tárgykörök határozták meg.

A népszövetségi kölcsönből finanszírozott nagy akció ellenére az ország 3456 községéből csak 1100-at sikerült népkönyvtárral ellátni. 2356 faluba nem került könyvtár és ha figyelembe vesszük azt, hogy a könyvtárral el nem látott községekhez — mintegy 650-hez — tanyak is tartoztak, akkor láthatjuk, még legalább 3000 könyvtárra lett volna szükség.²⁵

A másfélezer népkönyvtár 237 324 kötet könyve a közművelődés térképének fehér foltjait a 20-as évek Magyarországon nem szüntette (nem is szüntethette volna) meg, de a könyvekhez való hozzáférhetőség kiszélesedése hozzájárult az önművelődés terjedéséhez, a felnőttnevelő formák gazdagodásához.

A gazdasági és politikai megfontolásból meghirdetett iskolán kívüli népművelés programja a különféle közösségi intézmények és szervezetek tevékenységében is megmutatkozott. KARAFIÁTH JENŐ, aki 1931. december 16-tól töltötte be rövid ideig a kultuszminiszteri posztot, 1920 és 1930 közötti időszak egyik legnagyobb eredményét abban látta, hogy jelentősen csökkent az analfabéták száma.²⁶

A statisztikai adatok szerint:

1920	1 090 715 vagyis a 6 éves és azon felüli lakosság 15,2%-a analfabéta
1930	734 853 vagyis a 6 éves és azon felüli lakosság 9,6%-a analfabéta
1941	623 450 vagyis a 6 éves és azon felüli lakosság 7,4%-a analfabéta

A jelenség magyarázatát abban kell keresni, hogy az analfabétizmus lehetőleg gyors felszámolását az uralkodó osztályok is fontos programnak tekintették, hiszen nem volt jó propagandája a „kultúrfőlény” ideológiájának sem. Különböző módszerekkel (az Új Idők még pályázatot is hirdetett), díjmentes tanfolyamok szervezésével, pénzadományokkal, könyv, füzet és írószer ingyenes adásával igyekeztek hozzájárulni a különböző szervezetek, gazdagabb családok az államilag is támogatott analfabéta-kurzusok eredményességéhez.

A korabeli sajtó és propaganda által sikeres mozgalommá kürtölt iskolapótló foglalkozások sok kívánnivalót hagytak maguk után. Az analfabéta tanfolyamok

száma a tetszetős statisztikai kimutatások ellenére sem gyarapodott olyan mértékben, ahogy az állapotok azt megkövetelték volna. Többek között ezt dokumentálja a Közművelődés, 1924. évf. 7—8. számában megjelent tanulmány is. „A tapasztalat ... azt bizonyítja, hogy a tanfolyamok népetelenek ... Budapesten, ahol hivatalosan kimutatott 30 ezer analfabéta van, a múlt tanévben — 1923/24 — összesen csak 227-en jelentkeztek az írás-olvasás megtanulására, — de ezek közül is — csak 136 járta végig a tanfolyamokat, tehát kb. 40 százalék maradt el. A tanfolyamokra beiratkozottak közül írni, olvasni és számolni csak 35 százalék tanult meg teljesen ...”²⁷

A probléma okait főként a munkaadók hozzáállásában és csak ezt követően kell az írástudatlanság eltávolításában keresni. Az analfabéták nagy része ugyanis a munkaaltságot elvesztése nélkül nem tudták rendszeresen látogatni a tanfolyamokat. A többségük munkaideje ütközött még az esti foglalkozások idejével is.

A felnőttnevelés egyéb formáit az uralkodó osztályok korántsem „támogatták annyira egyértelműen” mint az analfabétizmus felszámolását. A szak tanfolyamok szükségességét az ipari nagytőke általában elfogadta, sőt fontosnak tartotta. Az agráriusok, a közép- és nagybirtokosok vitatták, gyakran megakadályozták a továbbképzések megszervezését.

Bajok mutatkoztak az államilag hivatalosan szorgalmazott tanfolyamok megrendezésével és célkitűzéseivel is. A városi munkásság napi munkaideje általában a nyolc órát jóval meghaladta. A tanfolyamok, de a túlórázások is rendszerint a téli hónapokra estek. Nehezítette a szervezést az is, hogy a munkások többnyire távol laktak munkahelyeiktől.

A városi, ipari munkások, kereskedelmi alkalmazottak más ok miatt is vonakodtak a tanfolyamok látogatásától. A szakoktatást ugyanis minden esetben megelőzte a „nemzeti érzést, faji öntudatot” erősítő kulturális előadásorozat.

„... Az ipari munkások szakmájukat érintő technológiai kérdések iránt ... a kereskedelmi alkalmazottak elsősorban ... kereskedelmi kérdések iránt érdeklődnek ...” — számolt be tapasztalatairól NOVÁGH GYULA, a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus iskolán kívüli népművelési szakosztálya előtt.²⁸

Hasonló a helyzet a mezőgazdasági dolgozók esetében is. Igaz a falvakban és a tanyavilágban a téli hónapokban könnyebb volt megszervezni a tanfolyamokat, mint nagyobb városokban, iparkörzetekben, de az „... oktatásnak ... a mezőgazdasági ismeretek köré kell csoportosulnia a falusi és tanyai népművelésben ... mert ne álltassuk magunkat, hogy népünket tisztán a kultúra iránt való lelkesedés viszi az ... előadásokra ...” — ismerte fel SEKERES BÓNIS is.²⁹

A 20-as évek Magyarországon élő, a növekvő megélhetési és szociális problémákkal vergődő-küzdő tömegek közömbössége a „nemzeti érzést, a faji öntudatot” elmélyíteni igyekvő kultúrával szemben megkérdőjelezte az ideológiai-kurzusok hatékonyságát.

A falvakban és városokban élő „alsóbb néposztályok lelkének átgyúrása”, a nép közül való vezetők kinevelése, a mezőgazdasági, kereskedelmi, közgazdasági és ipari szakismeretek átadása elsősorban mégis a népfőiskolák feladata lett volna. A skandináv modell szerint tevékenykedő intézmények létesítésére (például Szegeden, Csanakon, Szandán) hiányoztak a feltételek. Ezért egy-két kivételtől eltekintve, a 4—5 hónapos bentlakásra tervezett képzési-nevelési forma helyett — kisebb hatékonysággal — csak népfőiskolai tanfolyamokat szerveztek.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az ellenforradalmi rendszer uralkodó osztályai felismerték a felnőttek nevelésének fontosságát. Az iskolán kívüli népművelés, a felnőttnevelés formái, szinterei és szakágai gyarapodtak még akkor is, ha az

1925/26 és az 1934/35-ös adatok nem jelzik az előadások, tanfolyamok, foglalkozások helyét, résztvevőinek számát és a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzetét.³⁰

(1925/26.)	
Ismeretterjesztő előadás	15 117
Analfabéta tanfolyam	126
Elemi ismeretterjesztő tanfolyam	171
Általános ismeretterjesztő tanfolyam	20

Igaz a táblázat alapján úgy tűnik, hogy a 20-as évek első felében csak az előadások és a tanfolyamok jelentik az iskolán kívüli népművelést. NOVÁGH GYULA még 1928-ban is azt panaszolja, hogy „... a múzeumok ... délelőtt vannak nyitva, amikor a munkások dolgoznak ...”, majd felveti; „... nagy mértékben növelné az ... iskolán kívüli népművelés hatókörét s nevelő munkáját az is, ha mind állami, mind magán-színházakat, valamint a mozgószínházakat időszakonként a népművelés szolgálatába lehetne állítani ...”³¹

A magyar műveltség szervezését és terjesztését szolgáló folyóiratban — a Köz-művelődésben — közzétett írások és tanulmányok viszont azt bizonyítják, hogy a felnőttnevelő-oktató tevékenységek a gyakorlatban ennél (előadásos formáknál, tanfolyamoknál) sokkal szélesebb és differenciáltabb keretek között valósultak meg. A statisztika és a valóság közötti „vitában” az utóbbi igazságát célszerűbb elfogadni azért is, mert ebben az időben egyéb munka még nem tartozott az iskolán kívüli népművelés fogalmkörébe.

Az 1934/35-ös statisztikai kimutatás már igyekszik nyomon követni a változásokat. Az okok között nemcsak az iskolán kívüli népművelés fogalmkörének kiszélesedését fedezhetjük fel, de a kultuszminisztériumnak azt a törekvését is, hogy a nyilvántartás pontosabbá tételével számba vegye s ezáltal ellenőrzése alá vonja az új kezdeményezéseket.³²

Az iskolán kívüli népművelés, felnőttnevelés formáinak gazdagodását, gyarapodását más adatok is igazolják. Az 1932. évi egyesületi adatfelvétel szerint összesen 14 365 egyesület működött Magyarországon 2 998 159 taggal. Ebből Budapesten 2236 egyesület, 1 377 416 fővel. Vagyis az ország lakosságának több mint egyharmada, felnőtt lakosságának mintegy fele tagja volt valamilyen egyesületnek.³³ Az 1931-es statisztikai jelentések 530 kultúrházról és 268 népházról tudósítanak. Valójában, ha valamennyi gazdakört, olvasókört is odaszámítunk, jóval több volt. Csak Makó környékén az olvasóköröknek valóságos hálózata működött.³⁴ Hódmezővásárhely és vidékén pedig mintegy 200 olvasókör, szakegylet és más művelődéssel foglalkozó intézmény.³⁵

Az ellenforradalmi rendszer propagandája az iskolán kívüli népművelés és a felnőttnevelés színterein hatékonyan bizonyult. Annak ellenére, hogy a különféle szervezetek tartalmi munkájának ellenőrzését, központi irányítását nem tudta megoldani, a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”-féle politika jelentős befolyásra tett szert. Ebből származott, hogy az intézmények és egyesületek szétszórtságuk, spontán működésük, politikai pártokhoz vagy felekezetekhez való kötődésük ellenére is, revíziót hirdető ideológiai és kulturális magatartásbeli hatásukat tekintve egységes képet mutattak.

1934/35.

Népművelési és közműveltségi előadás	107 873
Műsoros délután vagy est, alkalmi ünnepség	37 661
A közrádiókon csoportosan, magyarázat mellett hallgatott rádióelőadások száma	7 574
Analfabéta tanfolyamok	350
Népművelési és kedélyképző tanfolyamok	430
Alapismeretterjesztő tanfolyamok	375
Jellemképző tanfolyamok	38
Nőnevelési és női jellemképző tanfolyamok	663
Gazdasági és háziipari tanfolyamok	873
Szabadegyetemi tanfolyamok	40

Már nem érvényesült tökéletesen az ellenforradalmi rendszer ideológiája ott, ahol haladó közművelődési-felnőttnevelési törekvések vetették meg a lábukat. A magyar társadalmi-politikai fejlődés progresszív irányzatai közül erre lényegében a Szociáldemokrata Pártnak, a munkásmozgalom baloldali és kommunista vezetés alatt álló szárnyának és a népi mozgalomnak nyílt lehetősége.

A munkáskultúra fejlődése elválaszthatatlanul kötődött össze a munkásotthonokkal. Bennük a munkásművelődés balszárnyának egyaránt meg kellett küzdenie a reformista szociáldemokrácia befolyásával, a szektarizmussal és a gyári vezetés, valamint az állami kultúrpolitika felnőttnevelő szándékaival. Szövetségben volt viszont a baloldali művészekkel, akik jelentős részben az avantgarde irányzataihoz tartoztak, politikailag és művészileg egyaránt a haladást képviselték.

A népi mozgalomnak két bázisa volt. Az egyik falun a baloldali olvasókörökben, gazdakörökben, a másik a városi értelmiség, elsősorban az ifjúság körében (Szegedi Fialatok Kollégiuma például). Ez a mozgalom először hagyományos szervezetekben jelentkezett (cserkészlet és más ifjúsági egyesületek), s azt igyekezett átalakítani (ezt legkövetkezetesebben a csehszlovákiai demokratikusabb viszonyok között a Sarló tudta megtenni), majd saját szervezeti bázis létrehozására törekedett.³⁶

A 20-as évek Magyarországon az iskolán kívüli népművelés új és fontos területét képezte a testnevelés. A sport ugyanis nagy tömegekre gyakorolt hatást és főként munkásfiatalok körében volt népszerű. Az ellenforradalmi rendszer szerette volna a különféle sportszervezetekbe tömörült felnőtteket a befolyása alá vonni. A testnevelés előtérbe kerülését ezért részben felnőttnevelési szempontok határozták meg.

KLÉBELSBERG a „nemzetnevelési” célok érdekében már 1924-ben lépéseket tett. Február 28-án a nemzetgyűlés elé terjesztette az Országos Testnevelési Alap létrehozásáról szóló törvénytervezetet. Szükségesnek tartotta megjegyezni; az 1921. LIII. tc. (Testnevelési Törvény) végrehajtási utasítását azért nem adta ki, mert nem

látta biztosítva azokat az anyagi eszközöket, melyek a törvény végrehajtásához szükségesek.³⁷

A megszavazott állami költségvetésből biztosított alap mégis formálisnak és kevésnek bizonyult. KLÉBELSBERG elgondolásainak jelentős részét nem, egy részét csak a népszövetségi kölcsön segítségével tudta megvalósítani.

1926-ban megszervezte a Testnevelési Főiskolát, elsősorban azzal a céllal, hogy biztosítsa a tornatanárképzést. Otthont adott a Testnevelési Tanácsnak, amely egyben több sportszövetség székháza is lett. Javasata és támogatása alapján 1930-ban elkészült a margitszigeti sportuszoda is.

Beszédeiben, publicisztikáiban rendszeresen sürgette a tornatermek, sportpályák, játszóterek építését. Anyagi-pénzügyi realitásokat nélkülöző terveiben szerepelt a Nemzeti Stadion és a Téli Sportcsarnok létesítése is.

Kétségtelen, hogy KLÉBELSBERG az iskolán kívüli népművelés, felnőttnevelés kiszélesítését vallotta a testnevelés felkarolásában. Nevelés szempontjából fontosnak tartotta a sport, a művelődés és a szórakozás egységének megteremtését.

A testnevelés előtérbe kerülését mégis katonapolitikai okok és a sportban rejlő demonstratív politizálási lehetőségek váltották ki. A békeszerződés ugyanis megfosztotta az uralkodó osztályokat az általános hadkötelezettség „nemzetnevelő eszközétől”. „... A testnevelés igen fontos és jelentős nevelőtényező ... amikor a széles néprétegek fegyelmező és nevelő intézménye a trianoni béke értelmében hiányzik ...” — foglalt állást NOVÁGH GYULA.³⁸

Az ellenforradalmi rendszer a külső és belső védereje érdekében szorgalmazta a testnevelést és a levente-mozgalmat. KLÉBELSBERG az utóbbiban a népművelési ügy „még további kiterjesztését” is látta.

A sport jó alkalmat kínált a „kultúrfőlény” demonstrálására is. „... Egy-egy olimpiai győzelem, a nemzetközi vívó-, tenisz-, vízipóló- és futballmérkőzéseken vagy másutt kivívott diadal az egész világ figyelmét felhívja a kis magyar nemzetre ...” — jelentette ki egy alkalommal „a Gróf”.³⁹

További törekvés a felnőttnevelés intézményesítésére

Az iskolán kívüli népművelés spontán működő, különböző pártokhoz, felekezetekhez tartozó, megszűnő majd újra megalakuló szervezeteinek tevékenységét az ellenforradalmi rendszer törvénnyel is szabályozni rendezni, kívánta.

KLÉBELSBERG már 1923 júniusában szakértekezletet hívott össze, majd 1924. január 29-én a nemzetgyűlésen bejelentette: készül az iskolán kívüli népművelésre vonatkozó törvényjavaslat.⁴⁰

A törvénytervezet lényege a következő volt. Az iskolán kívüli népművelést a miniszternek közvetlenül alárendelt Iskolán Kívüli Népművelési Felügyelőség irányítaná. Anyagi, tárgyi feltételek biztosítása részben a kultuszminisztérium, részben a megyék, városok, községek feladata lenne. A tervezet szerint minden megye köteles öt éven belül bentlakásos népfőiskolákat felállítani. Az 5000 lakoson felüli települések pedig hivatásos népoktatói állásokat megszervezni. A gyárak, ipari üzemek, nagybirtokok külön szabályozás szerint kötelesek a munkások számára népművelési tanfolyamokat, előadásokat szervezni és biztosítani. A tervezetben az iskolán kívüli népművelés az állam és a társadalom együttes feladatáént jelent meg, de azt is tartalmazta, hogy a politikai pártoknak, ezek szervezeteinek tilos 24 éven aluli ifjúságnak szabadoktatás címén bármilyen előadást tartani. Végül, az iskolán kívüli népművelés tanfolyamain, továbbképzéseken 15—21 éves korig mindenki számára kötelező lenne a részvétel. Az analfabéta oktatásokon pedig a legfelső korhatás 35 év lenne.

A törvénnyel az ellenforradalmi rendszer célkitűzése az volt, hogy kivonja a felnőtteket — elsősorban az ifjúságot — a baloldali eszmék hatása alól. Kötelezze őket a hivatalos ideológiát tartalmazó, az uralkodó osztályok érdekeit és értékeit tükröző-hordozó tanfolyamok, előadások látogatására.

A törvénytervezet figyelmen kívül hagyta a kulturális demokrácia fontos elemeit. Többek között a művelődés mozgalmi jellegét és önkéntes voltát. Nyilvánvaló, hogy a tervezet a kulturális irányítás autokratikus megnyilvánulása volt, annak ellenére, hogy szabályozni és rendezni kívánta a felnőttek képzését-nevelését. A törvénytervezet a feltételek, főként az ellenzék (agráriusok, szociáldemokraták) tiltakozása miatt sem 1924-ben, sem később 1928-ban nem emelkedett törvényerőre.

Az 1920-as népszámlálás analfabétákról szóló kimutatása

Analfabéta a lakosságnak

1. Szabolcs vm.-ben	29,0%-a	18.	Zala vm.-ben	16,7%-a
2. Szatmár vm.-ben	26,1%-a	19.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.-ben	15,9%-a
3. Arad vm.-ben	25,6%-a	20.	Békés vm.-ben	14,1%-a
4. Csongrád vm.-ben	24,4%-a	21.	Fejér vm.-ben	14,6%-a
5. Bereg vm.-ben	21,6%-a	22.	Somogy vm.-ben	14,8%-a
6. Torontál vm.-ben	21,1%-a	23.	Tolna vm.-ben	13,3%-a
7. Heves vm.-ben	20,9%-a	24.	Hont vm.-ben	13,7%-a
8. Bács-Bodrog vm.-ben	20,8%-a	25.	Baranya vm.-ben	13,8%-a
9. Jász-Nagykun-Szolnok vm.-ben	20,5%-a	26.	Gömör-Kishont vm.-ben	12,1%-a
10. Zemplén vm.-ben	19,9%-a	27.	Esztergom vm.-ben	12,0%-a
11. Hajdú vm.-ben	19,8%-a	28.	Veszprém vm.-ben	11,6%-a
12. Csanád vm.-ben	19,3%-a	29.	Győr vm.-ben	11,3%-a
13. Ung vm.-ben	18,6%-a	30.	Komárom vm.-ben	11,2%-a
14. Bihar vm.-ben	18,3%-a	31.	Vas vm.-ben	9,8%-a
15. Nógrád vm.-ben	17,8%-a	32.	Moson vm.-ben	9,5%-a
16. Borsod vm.-ben	17,6%-a	33.	Sopron vm.-ben	8,1%-a
17. Abaúj vm.-ben	17,4%-a	34.	Budapest	5,3%-a

(Analfabéta tanfolyamok = Közművelődés, 1924. I. évf. 1—2. sz. 68. p.)

Jegyzetek

1. GRÓF KLÉBELSBERG KUNÓ: Az iskolán kívüli népművelés = Közművelődés, I. évf. 1—2. sz. 1924. 3. p.
2. GRÓF KLÉBELSBERG KUNÓ beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926 Athenaeum Kiadó, Budapest, 1927. 329. p. (Továbbiakban: beszédei, cikkei...im.)
3. Beszédei, cikkei...i. m. 339. p.
4. Beszédei, cikkei...i. m. 395. p.
5. Beszédei, cikkei...i. m. 578. p.
6. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon 1921—1924 Budapest, 1956. II. köt. 266. p.
7. Beszédei, cikkei...i. m. 548. p.
8. Beszédei, cikkei...i. m. 325. p.
9. Beszédei, cikkei...i. m. 334. p.
10. A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1—1931. augusztus 24. Szerk: KARSAI ELEK. Budapest, 1967. 269. p.
11. Beszédei, cikkei...i. m. 557. p.
12. Beszédei, cikkei...i. m. 543. p.
13. Beszédei, cikkei...i. m. 543. p.
14. Beszédei, cikkei...i. m. 543. p.
15. OL. KOZMA MIKLÓS iratai. Naplófeljegyzések, 1929. január 17.
16. Statisztikai Szemle, 1931. 5. sz. 510. p.
17. Az 1934. évi részletes felmérésből derül ki. Statisztikai Szemle, 1935. 1. sz. 56. p.
18. GLATZ FERENC: Kulturpolitika, hivatalos ideológia és Rádió 1927—1937 = Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925—1945 Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 55. p.
19. TAR KÁROLY: A magyar népművelés története. Szöveggyűjtemény II/1 1919—1945. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 35. p.
20. KléBELSBERG miniszterségének kezdetétől főként 1924—25-től céltudatosan fordult a tömegkommunikáció felé. Először a sajtóhoz. „... miniszterségem alatt többször kellett tollhoz nyúlnom, hogy népművelési és tudománypolitika cikkeket írjak.” — olvashatjuk a Pesti Napló, 1926. augusztus 25. számában.
21. Beszédei, cikkei...i. m. 49. p.
22. Beszédei, cikkei...i. m. 340. p.
23. JENEY ISTVÁN: A népkönyvtárak térhódítása = Nemzetnevelés, 1928. X. évf. 8. sz. 113. p.
24. TAR KÁROLY: A magyar népművelés története...i. m. 135. p.
25. JENEY ISTVÁN: A népkönyvtárak térhódítása...i. m. 114. p.
26. SIMON GYULA: Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából 1919—1931. Budapest, 1959. 25. p.
27. Küzdelem az analfabétizmus ellen = Közművelődés, 1925. 7—8. sz. 347. p.
28. NOVÁGH GYULA: A városi népművelés főbb kérdései = A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója, Budapest, 1928. II. köt. 195. p.
29. SZEKERES BÓNIS: A falusi és tanyai népművelés főbb kérdései = A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója...im. 205. p.
30. Az iskolán kívüli népművelés tíz évi statisztikája = Néptanítók Lapja. 1936. 69. évf. 88. p.
31. NOVÁGH GYULA: A városi népművelés főbb kérdései...i. m. 198. p.
32. Az iskolán kívüli népművelés tíz évi statisztikája...i. m. 90. p.
33. VITÁNYI IVÁN: Valóság és lehetőség a művelődési otthonban Budapest., 1979. 49. p.
34. VITÁNYI IVÁN: uo.
35. HAJDU GÉZA: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827—1944. Szeged, Somogyi-Könyvtár kiadványai c. sor. 1977.
36. VITÁNYI IVÁN: i. m. 52. p.
37. Beszédei, cikkei...im. 392. p.
38. NOVÁGH GYULA: Az iskolán kívüli ifjúsági egyesületek a népművelés szolgálatában = A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója...i. m. 231. p.
39. Gróf KLÉBELSBERG KUNO emlékezete. A Gr. KléBELSBERG Kunóról szóló emlékbeszédek és megemlékezések 1932—1938. Bevezető: KORNIS GYULA Budapest, 1938. 141. p. 146. p.
40. Beszédei, cikkei...i. m. 395. p.

ERWACHSENERZIEHUNG IN UNGARN IN DEN JAHREN 1922—1931

TAMÁS KISS

In der Kultrupolitik der europäischen Staaten war vom Anfang der 20-er Jahre eine gemeinsame Tendenz wahrzunehmen. Dementsprechend wurde die Erhöhung des Kulturniveaus in den „niedereren Volksklassen“ sowohl aus wirtschaftlicher wie auch aus politischer Überlegung programmgemäss propagiert.

Auch die Klassen des in Ungarn herrschenden konterrevolutionären Regimes kamen zur Erkenntnis, dass sich die Volksmassen ohne grundlegendes Wissen keiner Sachkenntnis aneignen können und nicht fähig sind, sich in den Mechanismus des Alltagslebens der Regierung einzufügen.

Unter Leitung und mit Unterstützung von Kunó Klébelsberg, dem konzeptiosen Kultusminister, der auch die liberalen Ansichten der Epoche vertrat, kamen differenzierte Formen der Erwachsenenenerziehung zustande, die zur Erhöhung des Kulturniveaus der Massen beitrugen. In den Tätigkeiten dieser Organisationen gewann auch die nationalistische und revisionistische Ideologie des Regimes einen bedeutenden Einfluss.

ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ ВЗРОСЛОГО НАСЕЛЕНИЯ ВЕНГРИИ В ПЕРИОД МЕЖДУ 1922—1931 ГГ.

ТАМАШ КИШШ

Начиная с 20-х годов этого столетия в культурной политике ряда европейских стран наблюдаются общие тенденции развития. В результате этой культурной политики из экономических и политических соображений, были провозглашены программы преследующие цель увеличения культурного и общеобразовательного уровня «нижних слоев населения» Венгрии.

Господствующие классы контрреволюционной Венгрии осознали, что народные массы без основных знаний не могут повышать свои профессиональные знания и не в состоянии включиться в механизм повседневной жизни тогдашней Венгрии.

Под руководством и покровительством Куно Клебесберга, министра культуры того времени, который придерживался определенных либеральных взглядов были разработаны и созданы различные дифференцированные формы обучения и воспитания взрослого населения страны. Эти формы обучения и воспитания хотя и были проникнуты националистической и ревизионистической идеологией в определенной степени способствовали повышению культурного уровня масс.